

”... jeg har prøvet lit av livet siden jeg var paa Lindøen”¹ – fortellinger fra et skolehjem

Ine Fintland, Geir Sverre Braut

Ine Fintland, Førstearkivar, Statsarkivet i Stavanger, Norge. E-post: inefin@arkivverket.no.
Geir Sverre Braut, Professor, Stavanger universitetssjukehus, Norge. E-post: gsb@sus.no.

Mange mennesker forteller om vonde opplevelser fra tiden som elever ved norske skolehjem. Andre presenterer positive fortellinger. Denne artikkelen presenterer en lesing av åpne kilder fra et arkiv etter en slik skole. Materialet blir drøftet i lys av Paul Ricoeurs teori om fortellingens funksjon og Aaron Antonovskys salutogeneseteori. Til tross for felles erfaringer er forskjellene mellom de ulike institusjonelle og individuelle fortellingene ofte påfallende forskjellige. En nøkkel til forståelsen av disse forskjellene kan finnes i livshistoriene til hver enkelt forteller, og hvordan de har maktet å bruke sine egne erfaringer til å skape en narrativ identitet.

A good many people tell about the bad experiences they had from the time they spent as pupils at Norwegian reformatories. Others, however, present positive stories. This article presents a reading of public sources from an archive from such a school. The material is discussed on the basis of Paul Ricoeur's theory on the function of narratives and Aaron Antonovsky's theory on salutogenesis. Despite a common empirical basis, the institutional and individual narratives are at times substantially different from each other. The key to an understanding of such differences can be found in the lives of the individual narrators and how they have managed to use their experiences to create a narrative identity.

¹ Sitatet er hentet fra arkivet etter Lindøy skole, elevprotokoll Fba L0002, Inr. 191. Brevet er sendt til bestyrer Henrik Storstein 14.02.1929.

Gjennom en årrekke er det blitt rettet sterk kritikk mot de forholdene som flere elever har opplevd ved spesialskoler i Norge. Selv om det foreligger mange beretninger om overgrep og vanskjøtsel, er det også mange eksempler på at unge mennesker er møtt med varme og omsorg der (Roedder 1937; Dahl 1978; Ustvedt 2000, Gjersteth 2005, Seglem 2005). Utvilsomt har fortellingene som er rådende i det offentlige rommet, et negativ preg.

Med denne artikkelen ønsker vi på ingen som helst måte å trekke i tvil de mange vonde historiene som er blitt fortalt. Grunnlaget for disse er godt dokumentert, særlig for tiden etter den andre verdenskrigen, for eksempel gjennom det grundige utredningsarbeidet som et utvalg ledet av Edvard Befring leverte i 2004 (NOU 2004:23).

Etterforskninger, granskninger og tilsyn med tjenestetilbudet i ettertid har vanligvis som hovedformål å påvise forhold som har vært negative eller klanderverdige. Vi vil derimot se nærmere på forhold som er blitt opplevd som gode og positive.

Arkivmateriale fra Lindøy skolehjem

*Lindøens Opdragelsesanstalt*² ble opprettet ved hjelp av private bidrag og godkjent ved høyeste resolusjon 8. juni 1888.³ I 1907 ble den statlig.⁴ Fram til 1951 ble Lindøy drevet som skolehjem. Ved spesialskoleloven av 1951 ble skolehjemmene omgjort til spesialskole for barn og unge med tilpassningsvansker, og Lindøy ble drevet som dette til 1. august 1992.⁵

Ved Statsarkivet i Stavanger⁶ finnes det ca. 10 hyllemeter med arkivmateriale etter Lindøy skole⁷. Vi har valgt å se nærmere på elevprotokoller, -mapper, -dagbøker, karakterprotokoller, straffeprotokoller samt på korrespondanse- og saksarkivet. Her finnes et ikke ubetydelig antall innkomne guttebrev. Dette er brev tidligere elever har skrevet til bestyreren.

I utgangspunktet har dette materialet ikke vært offentlig tilgjengelig, fordi det faller inn under taushetspliktsbestemmelsene i forvaltningsloven. Men denne lovens § 13 c tredje ledd fastsetter som hovedregel at

² Andre navn på institusjonen har vært: Lindøy skolehjem (1907-1952), Lindøy offentlige skole (1952-1975), Lindøy skole (1975-1992), Lindøy Senter (1992-1995). Navnevalget på disse institusjonene var ikke uvesentlig, verken i Norge eller i andre land. Navnespørsmålet ble behandlet i en av seks resolusjoner vedtatt på en kongress i Paris i 1894 hvor det ble fastslått at institusjonsnavnet ikke måtte være slik at det kunne skade barnets framtid.

³ Benevnelsen høyeste resolusjon ble fram til 1905 brukt om det vi i dag kaller kongelig resolusjon, altså vedtak fattet av Kongen i statsråd (Wyller 2009).

⁴ Jf. kgl. res. av 12. april 1907.

⁵ Etter vedtak i Stortinget ble Senter for atferdsforskning (SAF)/Lindøy opprettet som et statlig spesialpedagogisk kompetansesenter for barn og unge med sosiale og emosjonelle vansker. Dette var et prøveprosjekt fram til 1.8.94. Fra 1995 ble Lindøy en ren barnevernsinstitusjon og fra 1. februar overtok Rogaland fylkeskommune skolen.

⁶ Det finnes også arkivmateriale vedrørende Lindøy ved Stavanger byarkiv og ved Riksarkivet, se f.eks. www.arkivportalen.no.

⁷ Kirke- og undervisningsdepartementet. Skriv angående arkiv til direktøren for skolehjemmene (jnr. 650. Sk.d. 1945OL/EH 24.4.1945).

taushetsplikten bortfaller etter 60 år. Arkivmateriale fra før 1956 er således tilgjengelig for enhver som ønsker innsyn i det. Av personvern hensyn har vi likevel skjermet opplysninger om navn så langt vi har funnet det kildekritisk forsvarlig.⁸

I elevprotokollene finner vi informasjon om guttenes navn, fødselsdato, fødested, dato for anbringelse til og utskrivelse fra Lindøy, den vesentligste grunnen til at de skeiet ut og den direkte årsaken til at de ble sendt dit. I tillegg har bestyreren notert hvordan det er gått med dem etter utskrivningen. Elevmappene kan også inneholde mer utfyllende informasjon om hva eleven har foretatt seg etter utskrivning.⁹

Fra brevene kan vi få et bilde av hvordan guttene etter utskrivningen selv opplevde oppholdet. Bestyrerens rolle overfor dem, både under deres opphold på Lindøy og i de første årene etter utskrivningen, kommer tydelig fram gjennom guttebrevene.

Narrativ identitet og sammenheng i tilværelsen

For vurderingen av brev materialet er Paul Ricoeur sine tanker om fortelling og narrativ identitet et relevant utgangspunkt. Kommunikasjon handler om utvikling av et fellesskap. Den hviler alltid på latente, mulige konflikter. Vi snakker ofte sammen om noe for å overvinne slike eller for å etablere et felles grunnlag for fortolkning

og handling (Ricoeur 1983-85, 1990).

Den narrative identiteten blir konstruert ved at vi på den ene siden forteller historien om oss selv, samtidig som vi forsøker å forestille oss en framtid og forme et liv som er slik som vi gjerne ville framstille det. Fortellingen blir således et middel som mennesket ikke bare speiler, men også skaper, virkeligheten gjennom. Dette gir en åpning for nye muligheter. I fortellingen blir man selv hovedpersonen. Man inntar ikke bare rollen som tilskuer til sitt eget liv. Fortellingen kan ikke tvinges fram, men må utvikles når man har en tilhører som vil lytte (Olsson 2014).

Siden 1980-årene har Aaron Antonovskys salutogeneseteori vunnet anerkjennelse innenfor helsefremmende arbeid. Denne teorien prøver å skissere hvilke forhold som må være til stede for at en person skal oppleve god helse. Antonovskys tenking legger til grunn at det ikke nødvendigvis er slik at fraværet av skadelige faktorer er nok til å fremme helse, eller at tilstedeværelsen av risikofaktorer er nok til å frambringe sykdom. Sentralt i forståelsen av salutogenese står fenomenet opplevelse av sammenheng (Antonovsky, 2000:37).

Dersom Ricoeurs og Antonovskys tanker sees samlet, gir det grunnlag for å anta at kontinuerlig, konsensusøkende fortellingsutvikling kan fremme den enkelte personens opplevelse av en god helse og et godt liv.

De ulike brevvekslingene vi fin-

⁸ Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, kapittel B, gitt av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, desember 2005.

⁹ Bestyreren hadde et ansvar for å rapportere om dette (jf. § 33 og 36 i loven av 1896).

ner i Lindøyarkivet, særlig de mellom bestyreren og tidligere elever, kan betraktes som møter mellom de individuelle og de kollektive fortellingene. Guttene vei videre i livet handler om å balansere disse. De skal finne en plass til sin livsfortelling i den store fortellingen som de, som samfunnsborgere, som ”hæderlige og nyttige Medlemmer af Samfundet”¹⁰, skal lære å bli en del av.

Det finnes flere eksempler på norske prosjekter der man har sett på journalmateriale fra velferdstjenester i et tekstanalytisk perspektiv (Aaslestad 1997; Engebretsen 2006). Denne undersøkelsen skiller seg noe fra disse ved at vi i tillegg til institusjonens journalpregete tekster, har kunnet jevnføre disse med elevenes egne brevtekster. Et tekstmateriale slik som i Lindøyarkivet, der ulike personer forteller om samme forhold, gir et godt utgangspunkt for analyser ut fra Ricoeurs og Antonovskys tenking.

Protokollenes tale

I perioden 1907-1940 var det til sammen 425 gutter ved Lindøy. For 375 (88 %) av dem var tyveri hovedårsaken til at de kom dit. Blant de resterende ble 23 anbragt for slett oppførsel, 10 for utukt og 8 for skoleforsømmelse. Av personopplysningene framkommer det også at det i stor grad handler om gutter fra hjem med store problemer.

I samsvar med kravene i lovgivningen, har også bestyreren dokumentert hvordan det har gått med guttene i et-

tertid. Det finnes ganske konkrete og spesifikke opplysninger om de aller fleste. Vi har forsøkt å gjøre at anslag over antallet som kan sies å ha fått et vellykket forløp videre i livet. Noen gutter er fulgt opp i over 10 år, andre i ganske få år. Som grunnlag for å si at det har vært vellykket, har vi lagt til grunn opplysninger som tyder på at guttene har hatt en normal sosial tilpasning, for eksempel ved at de har fått seg arbeid, er blitt gift og ikke blitt dømt for alvorlige straffbare handlinger. Siden oppfølgingstiden er så varierende, er det knyttet stor usikkerhet til gyldigheten av disse funnene, men de gir likevel en grov indikasjon på at livsløpene har vært veldig ulike.

Med grunnlag i slike kriterier, ser vi at av de 425 guttene har 213 fått et vellykket forløp i etterkant. Hos 151 gutter finner vi data som tilsier at forløpet har vært mislykket. I de resterende tilfellene foreligger det ulike grunner til at vi ikke kan være så kategoriske i våre vurderinger, for eksempel fordi guttene har flyttet uten at de er fulgt opp med innhenting av ytterligere opplysninger. Hele 23 personer er for eksempel utvandret til USA.

Personenes stemmer

Mange av guttene har sendt brev til bestyreren etter oppholdet. Vi har lest brev fra 60 tidligere elever skrevet i perioden 1929-1952.

Avsenderen [O] av brevet nedenfor kom til Lindøy 15 år gammel i 1930-årene og ble utskrevet på prøve etter 3 år.

¹⁰ Plan for Lindøens Opdragelsesanstalt.

«Det er vel ikke mange av dere gutter igjen, som var der, da jeg var på Lindøy. Men allikevel vil jeg sende dere en hilsen. Det er sikkert med dere som det var med mig. Til sine tider føler en sig lei på Lindøy. Mange ganger var det slik med mig. Men feilen var den: "Jeg hadde det for godt på Lindøy." Dere blåser kanskje til dette. "Hørr kos han smigra". Nei, jeg har aldri hat det så godt som på Lindøy. Dette forstår vi ikke for vi har fått reist derfra og får virkelig prøve livet. Der er så mange vanskeligheter. Slik som nu med mig. Jeg har magesår og har hat et lengere tids opphold på sykehus her i Levanger. Men jeg har ingen sted og reise hen. Derfor er det: Stell dere fint på Lindøy gutter. Det kann ha sin store betydning senere i livet. Aldri får du det så godt som nu du har det. Der er ikke en gutt som har vert elev på Lindøy som vil si at der hadde det vondt. Nei, husk hvor du kommer henn så lengter du tilbake til Lindøy igjen. Til slutt en vennlig hilsen til dere alle.»¹¹

I elevprotokollen har bestyreren skrevet av et brev som [O] sendte til en tidligere medelev på Lindøy i 1941, ca. 7 måneder etter han ble utskrevet:

«Er du kommet tilbake til Lindøy igjen. Det vitner ikke om noget godt. Men det kann du være glad for. Jeg må mange ganger ønske jeg fikk komme tilbake å leve opp i gjen det herlige livet på Lindøy. Dere har det knakende godt. Ikke sant? [...] Jeg er så glad for at jeg har lært å forstå hvor nyttig der er å holde på en plass. Jeg har bestandig vært så urolig og

flyktende. Men nu har jeg sagt til mig selv: 'Nu skal jeg.' Det er en stabilisert vilje som kreves i livet. Å jeg er glad for at jeg nu er blit så pass voksen at jeg har lært å forstå hvad det vil si. En detter ikke opp i det store og gode med en gang. Men en må ta grad for grad oppover, til målet er nott.»

Bestyrerens har skrevet følgende kommentarer til dette:

«Dette er [O] fra topp til tå. Jeg kunde ikke nekte mig fornøielsen av å skrive det av [og] hefte det inn i elevjournalen. Det er det tydeligste speilbilde av hans åndelige habitus.»

Denne brevfortellingen er ganske typisk for mange av tilbakemeldingene til skolen fra tidligere elever. Mange gir uttrykk for takknemlighet. De uttrykker også ønsker om videre praktisk og økonomisk bistand. I brevene henvender elevene seg til bestyreren som samtalepartner og tillitsperson. Det synes som om guttene har et sterkt behov for å fortelle sin historie til den personen som i høy grad har vært med på å skape grunnlaget for den, og derved bekrefte sin fornyede identitet og livshistorie.

Vi skal se nærmere på hvordan dette kommer til uttrykk i en korrespondanse:

«Bastøy 23/2 – 50

Hallo Gjerde!

Nå vil jeg skrive noen ord til deg og høre vordan du har det der ute nu for tiden.

¹¹ Udatert brev. Avsenderen av brevet er å finne i elevprotokoll Fba L0003 på side 11. Alle brevtekstene er transkribert med ortografi, mellomrom og understrekninger som i de originale dokumentene.

Her går alt bare bra og det gjør det vel der ute også tenker jeg. Vil du sende meg Svømmediplomen og Bronsemerke og Sølvmerket som jeg glemte da jeg reiste hit ut. Så skal jeg spør fra [T] om du også vil sende han ut Livredningsdiplomen og klokka hans.

Du får hilse til fruene og alle de andre der ute fra meg så er du snild.

Jeg var hjemme i bryllupet til min søster og det ble en fin feiring på 4 dager og da hadde jeg det fint.

Slutter med en hilsen fra

[I]¹²[...]

Han [E] er vel reist ut tenker jeg. Det varke fint gjort at du sendte bare en bit ut til denne øya, vi var jo tre og en ble sendt hit ut til Bastøy!

[I] [...]»

Eleven får dette tilsvaret fra bestyreren:

«Lindøy, den 2.mars 1950

Kjære [I]

Mange takk skal du ha for brevet som jeg fikk for noen dager siden. Du har vært grei til å skrive, og det er vi gla for. Gildt er det også å se at du liker deg og har det godt.

Den svømmediplomen og bronseidrettsmerket ditt sender jeg idag. Hva slags sølvmerke du har tatt, kan jeg ikke finne ut av bøkene. Det får du la meg vite mer om i neste brev. Sender og så klokka til [T] og Livredningsdiplomen hans. Håper at alt kommer fram i god stand.

Tenk så du har hatt flere dagers ferie og vært hjemme i bryllup. Ja, det er nok bevis for at du har stelt deg fint. Du vil

alltid stå deg på det hvor du enn kommer ben i livet.

Ser at du bebreider meg at jeg bare sendte en (av dere tre som rømte) til Bastøy. Ja, [I]. Det kan kanskje synes noe urettferdig i første omgang, men tenker du deg litt om og husker du noe fra tida etter rømningen, så vet du godt at ingen av dere ble sendt av sted for selve rømningen, og hadde heller ikke blitt det, dersom oppførselen hadde vært like fin for alle etterpå. Men her begynner det som du nok later til å ha glømt: De andre to angret sin dumbet og anstrengte seg for å rette på det som hadde vært galt, men du viste fortsatt en trossig og uwillig holdning. Da jeg spurte deg om du ikke ville prøve å vise en litt mer real og grei oppførsel og rette deg etter de gjeldende regler og bestemmelser, svarte du kort og godt Nei. Vi fant da ingen annen utvei enn å sende deg bort. Men du må tro det var ikke med lett hjerte. Husk at for oss var det et bittert nederlag og en stor skuffelse å måtte gi opp troen på at vi kunne gjøre noe for deg, når det eter fire år ikke var kommet lenger. Jeg tenkte at en forandring av oppholdssted, ville virke forfriskende på deg, og jeg synes nå å forstå at dette har gjort deg godt. Det var altså ikke for å straffe deg at vi sendte deg fra oss, men for å hjelpe deg. Dette er du sikkert selv enig i når du får tenkt deg om.»

Vi ser her at bestyreren i sitt svarbrev korrigerer elevens fortelling. I et ricoeursk perspektiv bidrar han dermed til å påvirke eleven sin individuelle livsfortelling og narrative identitet. Bestyreren forsøker å inklud-

¹² Avsender er nærmere omtalt i elevprotokoll Fba L0004.

dere elevens individuelle fortelling i den kollektive, dannelsespregete, som godt kan forankres i skolehjemmets formål.¹³ Korrespondansen avsluttes for øvrig med et brev fra eleven i september 1951 der han takker for fyllepennen han fikk av bestyreren i konfirmasjonsgave.

Hvordan var det da egentlig?

Det er ikke mulig å gjenskape et objektivt og uomtvistelig bilde av hvordan elevene på Lindøy egentlig hadde det. Det er interessant å merke seg at fortellingen om guttene sett fra bestyrerens side, slik den er nedtegnet i protokollene, er ulik den vi møter i brevene skrevet av guttene kort tid etter. Det portrettet bestyreren gir av deres oppførsel (for eksempel rømningsforsøk og tyveri), og sanksjonene han foretar for å korrigere denne, er ikke den fortellingen guttene selv formidler. Guttenes brev tegner gjennomgående et mer positivt bilde enn det som framkommer gjennom bestyrerens nedtegninger.

Det er overraskende få brev som er anklagende, knapt noen i det hele. Det kan selvsagt skyldes at de potensielt anklagende brevskriverne har forholdt seg tause. Alternativt kan det forklares ved at selv anklagende brevskrivere intuitivt ser at de må møte bestyreren med et minstemål av fellesskap i fortellingen for å oppnå kommunikasjon. I korrespondansen ser vi ofte hvordan bestyreren, i samsvar med Ricoeurs tenking, ”forhandler”

med eleven om hvordan fortiden bør fortolkes som grunnlag for å etablere en felles fortelling dem imellom.

Evnen og viljen til å delta i slike fortellingsutviklende fellesskap kan ut fra Ricoeurs og Antonovskys tenking knyttes opp mot en mulig positiv prognose for den enkelte fortelleren. I den undersøkte korrespondansen er bestyrerens rolle som aktiv lytter til de tidlige elevenes fortellinger særs tydelig.

Konklusjon

Brevvekslingene mellom guttene og bestyreren illustrerer møtet mellom samfunnets og individets fortelling. Bestyreren blir den som viderefremidler samfunnets intensjonelle fortelling. Guttene sine brev sier noe om i hvor stor grad deres fortellerrøst kommer i konflikt med eller harmonerer med denne. Bestyreren, som kanaliserer den kollektive fortellingen, blir således, i korrespondansen med guttene, en medforteller av deres individuelle fortellinger. Forutsetningen for denne meningsdannende prosessen er selvsagt at guttene ønsker å delta i den. Når denne vedvarer over lengre tid, er det grunn til å anta at en slik kommunikasjon er et positivt innspill i guttenes utvikling.

¹³ Lov av 6. juni 1896 om Behandling af forsømte Børn.

Litteratur

- Antonovsky, A. (2000). *Helbredets mysterium*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dahl, T. S. (1978). *Barnevern og samfunnsvern*. Oslo: Pax.
- Engebretsen, E. (2006). *Barnevernet som tekst. Avhandling for graden dr. art.* Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gjersteth, K. (2005). *Hvis du ikke er snill. Historier om Lindøy*. Stavanger: Stavanger Aftenblad.
- Lovoll, O. S. (2011). *Norske aviser i Amerika*. Oslo: Spartacus.
- NOU 2004: 23. *Barnehjem og spesialskoler under lupen*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Olsson, G. (2014). *Berättelsens läkande kraft vid allvarlig sjukdom*. *Socialmedicinsk tidskrift*, 2, 175-185.
- Ricoeur, P. (1983-85). *Temps et récit*. Bd. I-III Paris: Seuil.
- Ricoeur, P. (1990). *Soi-même comme un autre*. Paris: Seuil.
- Roedder, K. (1937). *Knus ikke en Elendig i Porten*. Stavanger: Dreyer.
- Seglem, E. (2005). *Tilbake til Lindøy: Himmel og helvete*. I: *Stavanger Aftenblad*, 13.1.2005. <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/--Himmel-og-helvete-2583164.html> [Lesedato 31.5.2015]
- Ustvedt, Y. (2000). *Djveløya i Oslofjorden*. Oslo: Cappelen.
- Wyller, T. C. (2009). *Resolusjon: fellesuttalelse*. I: *Store norske leksikon*. <http://snl.no/resolusjon/fellesuttalelse> [Lesedato 31.5.2015]
- Aaslestad, P. (1997). *Pasienten som tekst*. Oslo: Tano Aschehoug.

Socialmedicinsk tidskrift blir socialare

Socialmedicinsk tidskrift utvecklas kontinuerligt och söker ständigt efter nya vägar att nå läsare – både nya och potentiella. Vi har därför under en längre tid erbjudit vår målgrupp att kostnadsfritt läsa alla publicerade artiklar på vår hemsida. På hemsidan finns, förutom alla tidskrifter från 2004 och framåt, även information om vår verksamhet, prenumerationer, inköp av lösnummer och annonsmöjligheter. En nyhet är att vi numera även finns på sociala medier: Facebook och LinkedIn. På Facebook och LinkedIn publicerar vi nyheter kopplade till kommande nummer samt information om när nästa nummer finns att tillgå. Se till att följa oss där, och bjud gärna in nyfikna vänner, kolleger och bekanta!

Ni hittar oss här:

<http://socialmedicinsktidskrift.se/>

<https://www.facebook.com/socialmedicinsktidskrift>

<https://www.linkedin.com/company/socialmedicinsk-tidskrift>